

УДК 745.52+677.02:903.22

Зеновія **Шульга**

доцент кафедри художнього
текстилю Львівської національної
академії мистецтв

Художній текстиль як зброя

© Шульга З., 2017

<http://doi.org/10.5281/zenodo.573798>

Анотація. У статті відображено роль художнього текстилю – народного й професійного – у боротьбі за відновлення Української держави у XIX – XXI ст. і, зокрема, у період агресії Російської Федерації проти України від 2014 р. і до сьогодні. Зроблено аналіз найбільш значущих творів декоративно-прикладного мистецтва в галузі художнього текстилю за останні 150 років у контексті окресленої теми.

Ключові слова: ціннісні пріоритети, історична пам'ять, заклик до волі, Незалежна Українська держава.

Постановка проблеми. Нелегким і довгим був шлях України до відновлення самостійної держави, а боротьба за її утвердження і збереження триває й далі. Художні тканини, і народні, і професійні, не лише ідентифікують націю, часто віддзеркалюють ці змагання, але й у різні періоди цієї боротьби перетворюються на активний фактор, а часто й на зброю – потужну, дієву. У цьому контексті йдеться не лише про силу впливу таких символічних тканин як національні стяги – синьо-жовті, червоно-чорні, малинові чи червону китайку, за які окупанти в різні часи жорстоко карали українців, у кращому випадку засилаючи їх у концентраційні табори, або просто знищуючи фізично – вбиваючи кулями чи масовим голодом, зі стратегічною метою – взагалі відбити в українців будь-яке бажання боротися чи хоч би мріяти про незалежну державу. Йдеться про художній текстиль загалом – і народний, і професійний, ціннісними пріоритетами якого є тема волі, незалежної держави, боротьби за її відновлення і збереження. Особливо жорстокою і кривавою є ця боротьба останні кілька століть, можна це спостерігати і в тканинах як її яскраве віддзеркалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці, аналізуючи твори мистецтва в галузі художнього текстилю, часто звертають увагу на роботи тих професійних митців і народних майстрів, які втілюють боротьбу українців за незалежну державу. Зокрема, у фундаментальних працях таких авторів як М. Сумцов, [1], С. Таранушенко [2], Р. Захарчук-Чугай [3], Г. Стельмашук, [4], М. Білан [5], Р. Шмагало [6], О. Никорак [7], Т. Кара-Васильєва, З. Чегусова [8], Н. Саєнко [9], С. Дяків [10] та ін. на тлі загального висвітлення досліджуваної теми порушуються питання різних проявів змагання українців за самостійну державу.

Зокрема, М. Сумцов актуалізував питання про роль інтелігенції та її вплив на формування національної свідомості української нації, засуджує позицію тих представників української інтелігенції, які відвернулися від свого народу, зрусифікувалися і допомогли російському уряду знищити український національний дух. Початок цього процесу він датує періодом царювання Петра I та Катерини II. Проблему соціокультурної ідентичності у працях М. Сумцова досліджувала також О. Мандебура, зазначаючи, що «у своїх висловлюваннях вчений досить дошкульно характеризує українську інтелігенцію, яка внаслідок свого духовного переселення «позичила у сусіда національне обличчя» [11, с. 176].

Виклад основного матеріалу. Про значення художнього текстилю, зокрема народного вбрання як ідентифікатора нації в різні періоди української історії, розповідає завідувач кафедри історії і теорії мистецтва Львівської національної академії мистецтв, доктор мистецтвознавства Галина Стельмашук: «У мене захищала дисертацію Олена Половна з Дніпропетровська, де зберігається головний убір «золототкані очі». Такі очіпки носили українські жінки, але Катерина II видала указ, яким забороняла носити ці очіпки. Якщо жінку бачили в такому головному уборі або в шовковій хустині, то мали зняти її та порубати. Вони боялися не лише українців, але й навіть їхнього одягу» [12].

Однак системного дослідження, яке б акцентувало увагу на проблемі прояву боротьби українців за свою незалежну державу саме в галузі художньої тканини, немає. Пропонована стаття має на меті заповнити цю прогалину, проаналізувати в загальних рисах основні тенденції в розвитку художнього текстилю протягом останніх століть, у яких віддзеркалено цю боротьбу. Оглядаючись у минуле, бачимо багато проявів психологічного впливу тканин

на людську свідомість і діяльність. У цьому контексті промовистою є червона китайка на труні Т. Шевченка в день його перепоховання з Петербурга в Україну. Коли таким чином усіх гнітила печаль, виступив Куліш і мовив: «Що ж оце, батьку Тарасе! Ти від'їжаєш на Україну без червоної китайки, заслуги козацької? Чим же ти нижчий од тих козацьких лицарів, що червоною китайкою вкривалися, заслугою козацькою пишались? Ні один предок твій не сходив з сього світа без сієї останньої честі. Чи вже ж ти чужим чуженицею вмер на чужині? Що ж про нас скажуть на Україні, як ми тебе вирядимо, не покритого червоною китайкою? Скажуть, що й ми такі перевертні, як ті дуки, що позабихали козацькі луги й луки... Ні, батьку! Ще не поперевадилися діти козацькі! Розкиньте ж, небожата, червоний цвіт славетний на чорній сумній домовині Тарасовій! Отепер їдь, батьку! Нехай земляки знають, що ми тут в столиці своєї святої старосвітщини не занедбали» [13, с. 592-603].

Воістину пророчими виявилися слова П. Куліша на похороні Т. Шевченка в останній промові: «З'явся, батьку, серед рідного краю під своєю червоною китайкою! Та згромадь навкруги себе сліпих, глухих і без'язиких: нехай вони із мертвих уст твоїх почувуть твоє слово безсмертне та нехай, помиляючись, почнуть говорити непозиченою мовою!...» [14, с. 29].

Сила впливу Тарасового слова ще при його житті була така велика, що сколихнула цілі верстви української людності до активної боротьби за відновлення незалежної Української держави. Його вірші переписували, передавали усно, а найбільш промовисті рядки вишивали на рушниках. Ті рушники, огортаючи ікони в хаті, щодень нагадували про заповітну мрію – самостійну державу! І оздоблювали рушники Тарасовими словами по всій Україні аж до здобуття Незалежності: «Борітеся, поборете, вам Бог помагає. За вас правда, за вас сила і воля святая!», «В своїй хаті своя правда, і сила, і воля» та ін. (іл. 1). Як слушно зауважив Є. Сверстюк, «жаден народ не ототожнював поета зі своєю душею і не поєднав його зі своєю долею, як українці» [15, с. 284].

У час панування на українських землях різних імперій (Російської, Австро-Угорської) національна українська еліта маніфестувала своє ставлення до ідеї відновлення держави в різний спосіб і, зокрема, одяганням народного строю. Славетні українські роди Тобілевичів, Кропивницьких, Драгоманових, Косачів, Ли-

сенків, Старицьких, Семиренків, Алчевських, Певних, Петлюр, Грушевських, Скрипників, Липківських, Осьмяловських, Кульчицьких, Крушельницьких, Франків, Кобринських та ін. були тим зразком честі й гідності в суспільстві, який демонстрував їхню причетність до великої нації. Вони не лише не встидалися свого українського коріння, але й доклали величезних зусиль і праці для відновлення незалежної Української держави, самі розмовляли українською мовою, навчили говорити нею своїх дітей і одягали вишиванку не лише на свята. Та й загалом, український стрій у бездержавній Україні був демонструванням самоідентифікації та боротьби за незалежність. Як зауважує етнолог М. Олійник: «На той час сам факт одягання традиційного строю розцінювався як своєрідна посвята в українство, тому фотографування в народному вбранні вважалося демонстрацією свого національного вибору» [16]. Яскравим прикладом є І. Франко, який «адаптував» вишиту сорочку до тогочасної моди повсякчас – і в будні, і в свята, одягаючи її до піджака (іл. 2). Та й образ Богородиці у вишитій сорочці як образ української Мадонни, зокрема в гобелені «Богородиця з ангелами» О. Кульчицької, теж є проявом боротьби за незалежну Українську державу (іл. 3).

Яскраво виділяються й інші прояви утвердження нації різними символами та знаками, як, наприклад, оздоба рушників тризубом, гербом Галичини (золотий лев на синьому тлі), українськими синьо-жовтими прапорами з різними написами, як-от «Прапор наш», «Боже, Україну спаси» тощо. Звичайно ж, символічні тканини, такі як прапори, штандарти тощо, є канонічними, а зображення, знаки й написи на них – лаконічними й місткими. Особливо вражають прапори часів визвольних змагань, на яких є написи «За визволення України», «Свобода або смерть», «Хай живе УПА», «З вірою твердою в конечну перемогу. Вперед за Україну», «Хай живе вільна незалежна Укр. Нар. Республіка», «Ми поляжем, щоб славу, і волю, і честь, рідний Краю здобути Тобі...Полк гайдамаків Холодного Яру» та ін. Під час Помаранчевої Революції та Революції Гідності майдани й площі вщерть були заповнені людьми, які несли в руках найрізноманітніші прапори – від національних до партійних з гаслами, основним лейтмотивом яких була воля України! Такі відзнаки емоційно та психологічно сильно впливають на воїнів під час бою і протестувальників під час демонстрацій, а слова, написані на них, вселяють віру в перемогу.

Після Другої світової війни Україна в складі Радянського Сою-

зу зазнала ще більших репресій і гонінь на все українське – мову, історію, мистецтво, а зберігання вдома такої національної атрибутики як синьо-жовтий прапор було приводом до ув'язнення чи знищення цілих сімей. І все ж, саме в цей період люди, вишиваючи сорочки, прикрашали їх синьо-жовтими квітками чи зав'язками з китицями коло шиї з яких одна синя, друга – жовта тощо.

Згадує український правозахисник, публіцист, релігієзнавець, член-засновник Української Гельсінської групи, віце-ректор Українського Католицького Університету у Львові, учасник ініціативної групи «Першого грудня», політ'язень більшовицьких таборів М. Маринович: «Ув'язнені українські жінки на концтабірних робах вишивали невеликі орнаменти, тим самим протестуючи проти денационалізації і, водночас, маркуючи себе як людей, причетних до великого українського народу. І ніякі заборони і карцери не могли їм в цьому завадити» [17]. Репресивна радянська система була безсила в боротьбі з українським вільним духом, який повсюдно розтікався поміж людей і одним із проявів якого була українська вишиванка.

Показовими в цьому контексті є неодноразові виступи депутата Бориса Вжесневського на засіданні парламенту Канади, під час яких він звинувачує Росію в багаторазовому здійсненні військової агресії проти України, організації штучних голодоморів у ХХ ст. і закликає парламентарів визнати цей акт геноцидом проти українців. Вишита сорочка, у якій виступає канадський депутат українського походження, концентрує увагу учасників засідання і підсилює враження від сказаних слів [18]!

Яскравим прикладом є інцидент з українським чемпіоном з шашок Ю. Анікеєвим, якого Правління Міжнародної федерації шашок (IDF) (більшість якого складають росіяни) прийняло рішення вдруге дискваліфікувати – тепер уже на 3 роки, звинувачуючи в некоректній полеміці у ЗМІ, у претензійних роздумах на тему розвитку шашок, у висловлюваннях про Путіна. «Я просив надати факти, назвати ЗМІ, у яких він це говорить, дати його цитати. Але немає нічого. Нічого! А найбільший абсурд – його звинуватили у тому, що він вийшов на церемонію нагородження у вишиванці», – зауважив президент Федерації шашок України Анатолій Яценко [19].

А чого вартий скандал з переходом нападника «Бетіса» Романа Зозулі в інший іспанський клуб, «Райо Вальєкано», який не відбувся внаслідок протестів ультрас Райо, які звинуватили українця

в нацизмі. «Я прибув до Севільї у футболці із зображенням герба України і віршами Тараса Шевченка, творчість якого вивчали у всіх школах СРСР. Цей журналіст написав, що на мені була майка неонацистської воєнізованої групи, символіка якої схожа на герб України», – зазначив форвард. «Ці акції – керовані, це є частина гібридної війни, це не якась акція, яка виникла на рівному місці. Впевнений, що сплановано», – сказав посол України в Іспанії Анатолій Щерба. [20].

Особливо трагічною і кривавою є боротьба українців за незалежність у столітті, що минуло, і дотепер. Після поразки Української держави на початку ХХ ст. українські митці були твердо переконані, що те, що не вдалося зробити силою зброї, необхідно робити силою мистецтва. Гроно видатних художників-живописців зверталось до проектування художніх тканин, зокрема килимів і гобеленів, де образ козаків став основним сюжетом їхньої творчості: «Соловій-розбійник» В. Кричевського, «Зустріч козака», «Кінь» М. Бутовича, «Зустріч козака», «Козак Мамай» О. Саєнка (іл. 4), та ін. Ця традиція триває донині та знайшла своє втілення у творчості художників, як-от С. Шабатура, О. Крип'якевич, Н. Паук, Є. Фашенко, І.-В. Задорожний, С. Ганжа, Н. Саєнко, Л. Майданець, В. Федько, Іван і Марія Литовченки, О. Мінько, Л. Семикіна, С. Буряк, О. Приведа, Я. Ткачук і багато інших. Зокрема, таким є монументальне декоративне панно Я. Музики «В'їзд Богдана Хмельницького в Київ» з клаптиків коштовних тканин, які знайшов директор Львівської картинної галереї Б. Возницький у костелі в Жовкві, у тайнику під великою за розмірами картиною М. Альтамонте «Битва під Віднем». Не лише краса і фактура цих тканин продиктували художниці тему панно – образ Богдана Хмельницького як символу перемоги був важливим для мисткині у той час, адже після смерті Сталіна завдяки численним клопотанням 6 червня 1955 р. вона була звільнена з ув'язнення у ВТТ, куди була засуджена строком на 25 років з перебуванням в особливому таборі N 7 біля міста Братська і куди потрапила рішенням особливої Народи при МДБ СРСР від 18 червня 1949 р. за «активну участь в антирадянській банді українських націоналістів» [21].

До відзначення 100-річчя з дня смерті та 150-річчя з дня народження Тараса Шевченка в мистецтві загалом і зокрема в гобелені з'явилося багато творів з портретним зображенням поета, з ілюстраціями до його творів, зокрема величне монументаль-

не полотно – gobелен Івана та Марії Литовченків «Т. Шевченко і Україна» (1960) [22].

Однак не всі твори, присвячені Т. Шевченкові, комуністичною владою були схвалені. Вітраж у Київському університеті, автори якого – Л. Семикіна, А. Горська, О. Заливаха, Г. Севрук, Г. Зубченко, став причиною до трагічної загибелі Алли Горської, ув'язнення Опанаса Заливахи, а для Людмили Семикіної – до виключення її зі Спілки художників України.

Людмила Семикіна була не тільки близьким і вірним другом багатьох сміливців-шістдесятників, а й душею Клубу творчої молоді «Сучасник», довкола якого гуртувалися люди, спрагли нового, глибоко національного. Ці ідеї вона втілила, зокрема, під час створення строїв до кінофільму «Захар Беркут» (1970-1971). Власне, ця проба сил у мистецтві «об'ємних пропорцій» і стала для художниці вирішальною, допомогла знайти власний творчий «причал», де вона є повноправною господинею – режисером-художником і виконавцем водночас [23, с. 9].

Образ героїчного минулого України й неспотвореної історичної пам'яті мисткиня втілила в колекції костюмів, серед яких особливо вирізняються довершені образи із серії «Княжа доба» (1990-1996), а також серія костюмів «Скіфський степ». Помітним явищем у культурному житті України стали також виконані у 1992-1996 рр. строї за поліськими мотивами – «Поліська легенда». Найвищої державної нагороди – Державної премії ім. Т. Г. Шевченка – Л. Семикіну було удостоєно 1997 р. за серію строїв «Високий замок» [24, с. 7].

Л. Семикіну вважає своєю наставницею видатна українська художниця-модельєр, доцент кафедри костюму Київського державного інституту декоративно-прикладного мистецтва і дизайну ім. М. Бойчука, лауреат премії ім. К. Білокур Галина Забашта, предметом осмислення якої в творчості постає не конкретний історичний костюм чи стиль, а узагальнені ідеї, образи, архетипи національної культури («Скіфський степ», «Диво-птаха», «Золотий передзвін»). Дочка шістдесятників – видатного художника і педагога Василя Забашти і матері Людмили (теж педагога), Г. Забашта фактично як митець і громадянин була вихована й сформована в лоні цього дисидентського руху. Тож не дивно, що створювані нею образи не лише мистецько виразні, але й глибоко національні.

Понад 30 років художниця створює сценічне вбрання для народної артистки України Ніни Матвієнко. Особливо виділяється

серія сценічних костюмів для ювілейного концерту «Золотий камінь посіємо» («Велика Богиня», «Жриця», «Ангел», «Душа», «Храм», 1998). У сімнадцяти моделях колекції, експонованих у Національному музеї українського народного декоративного мистецтва на виставці «Ніна Матвієнко очима Галини Забашти. Сценічний концертний костюм» 19 травня 2014 р. відбулася презентація роботи, яка для неї була дуже знакова, а образи, створені нею в цих строях, переконливо втілюють кредо автора – служіння боротьбі за незалежну державу (іл. 5). Г. Забашта так говорить про створення цих костюмів, зокрема про стрій «Храм»: «Вона (Ніна Матвієнко) уособлювала храм... будівництво держави як вибудова, зведення храму» [25].

1964 р. до 100-річчя з дня народження М. Коцюбинського виходить на екран поетична стрічка Сергія Параджанова «Тіні забутих предків», яка сколихнула суспільство, а прем'єра фільму в Будинку художника в Києві була ознаменована політичним скандалом – перед початком показу вийшли В'ячеслав Чорновіл, Василь Стус, Іван Дзюба і в знак протесту проти політичних репресій, які масово розпочалися в Україні, запропонували залу встати. Фільм українського режисера вірменської національності, який пережив жахливі переслідування та арешти з боку радянської влади, отримав 39 міжнародних нагород, 28 призів на кінофестивалях (з них – 24 гран-прі) у 21 країні світу!

І не випадково, бо, крім С. Параджанова, до створення цього шедевра були залучені знакові постаті української культури – співавтор сценарію (разом з С. Параджановим) Іван Чандей, оператор Юрій Ілленко, композитор Мирослав Скорик, актори Іван Миколайчук і Лариса Кадочникова, художник Георгій Якутович. І якщо придивитися уважно до візуального ряду фільму, то можна помітити певні «свідомі неточності» Г. Якутовича в костюмах, а саме – головний убір Марічки – весільний вінок, який на Гуцульщині виготовляли винятково з червоної (!) вовни – у фільмі забарвлений в жовто-блакитні кольори (іл. 9)! І це 1964 р., коли маховик репресій набирив обертів, а поєднання цих двох кольорів у різних випадках (живопис, одяг, декорації тощо) було недопустимим, пильно відстежувалося відповідними органами й жорстоко каралося! Зрештою, у ті часи подібно чинило знамените на цілий світ тріо сестер Байко – під час виступів на Шевченківських вечорах у найпрестижніших залах України в них спереду від вінка «випадково» звисали лише синьо-жовті стрічки!

У 1960-1980-х рр. подібна тематика була широко розповсюджена серед дипломних робіт випускників Львівського державного інституту прикладного і декоративного мистецтва (нині – Львівська національна академія мистецтв), а гобелени «Ой на горі вогонь горить, а в долині козак лежить» Володимира Федька (1967), чи великий за форматом гобелен «Захисники Олеська» Оксани Куцої (1974), чи декоративне панно в техніці гарячий батик «Тустань» (1984) Софії Буряк, чи великий за розмірами гобелен Лілії Стельмах «Козацькі литаври» (1989), чи гобелен «Перша друкована книга на Україні» (1974) Зеновії Галан (Шульги), де перед словами «Першодрукар Іван Федоров» на червоному тлі зауважено «Друкування поновив», натякаючи на факт прибуття до Львова Івана Федорова через 112 років, 1572 р. саме до монастиря Св. Онуфрія, але щоб не започаткувати, а продовжити іти «стопами Богоізбраного мужа» та «друкарство занедбане оновити». Ці та багато інших дипломних робіт віддзеркалювали боротьбу українців за неспотворену історичну пам'ять, одвічне прагнення до волі.

У період тимчасового послаблення комуністично-більшовицького тоталітаризму та хрущовської «відлиги» в другій половині 1950-х рр. в Україні набирає сили рух шістдесятників – гроно активної української інтелігенції, яка виступала на захист національної мови і культури, свободи художньої творчості. Серед них яскравою особистістю була Стефанія Шабатура – випускниця кафебри художнього текстилю Львівського державного інституту прикладного і декоративного мистецтва, дипломна робота якої «Олекса Довбуш» став помітним явищем не лише в інституті, але й в Україні.

На початку 1970-х рр. у зв'язку зі 100-річним ювілеєм від дня народження Лесі Українки в мистецтві загалом, і зокрема в мистецтві художньої тканини з'явилося багато робіт з її образом і на тему її поетичних творів. Митці Єлизавета Фащенко, Іван і Марія Литовченки, Михайло Білас, Леся Крип'якевич та ін. створили низку гобеленів, які гідно відзначили цю дату, підкреслюючи роль Лесі Українки в національній культурі.

Однак лише С. Шабатура, звернувшись до образу і творчості Лесі Українки у 1970-71 рр., створила два величні епічні гобелени, які в результаті коштували їй позбавлення волі. Перший, «Леся Українка» композиційно нагадує іконописну традицію зображення святих з житієм – по центру на весь зріст з книжкою в руках

стоїть Леся Українка, а обабіч – постаті народних месників, що розривають кайдани. І знову цитата з Лєсиного твору: «Або погибель, або перемога – сі дві дороги перед нами стане!». Та найбільш вражаючим був gobелен «Касандра», образ якої С. Шабатура потрактувала надзвичайно сміливо – Касандра, символічна постать якої наче розчинена в просторі з розпростертими на глядача руками розпачливо волає: «Прокинься Троє, смерть іде на тебе!» (іл. 8). І це в час «брежнєвського застою» під гаслом про т.зв. «радянський народ», наступу на національну культуру, тотальних зачисток-репресій національної інтелігенції! Влада відчитала заклик і 12 січня 1972 р. під час Різдвяних свят у Львові КДБ за підозрою в «антирадянській агітації і пропаганді» С. Шабатуру (разом з І. Калинець, М. Осадчим, В. Чорноволом, В. Стусом) заарештували. Термін покарання відбувала в жіночому таборі ч. 3-4 (Мордовська АРСР), на засланні – у селі Макушино.

Член Гельсінської групи І. Калинець пише: «Пригадую наше товариство. Ми мешкали на колишній вулиці Кутузува, тепер Тарнавського, через будинок. За нами постійно ходили шпики, під нашими вікнами стояли авта з антенами і «слухали». У хаті переважно збиралися художники: Бокотей, Медвідь, Мінько, Петрук, Богдан та Вероніка Галицькі – добірне товариство. А Шабатура тоді вже була відома художниця, бо виставлялися два її gobелени: «Захар Беркут», який вона творила в парі з Лєсею Цегельською (в подружжі Крип'якевич) та gobелен «Довбуш». Пригадую, як її «Давида Гурамішвілі» тоді закупив тбіліський музей, і вона навіть отримала нагороду від грузинського уряду. Потім створила надзвичайної краси портрет Котляревського і портрет Лєсі Українки. За ці два і була суджена. Бачте, вона обирала для полотен основоположних персон. Владі, яка судила Стефу, здалося, що в цьому наймогутнішому тоді, а може й дотепер, gobелені «Касандра» підібрано майже синьо-жовті кольори. Gobелен був конфіскований, а потім повернули». І ще: «На час арешту Стефі фактично заборонили малювати. Тому відразу пригадується Шевченко. Всі її рисунки і малюнки були знищені... Лишилося декілька малюнків квітів» [26]. А чому лише квіти? Бо для тодішньої влади вони були найменш загрозовими, на відміну від сюжетно-тематичних композицій.

Останню крапку до ув'язнення С. Шабатури поставив gobелен «Ватра», який палахкотів синьо-жовтими кольорами, вселяючи (і, очевидно, небезпідставно) істеричний страх у катів радянського режиму!

У ті часи зазнавали гонінь і дві найближчі подруги С. Шабатури – Наталія Паук і Олександра Крип'якевич. Обшуки, переслідування, конфіскація книжок, недопуск до участі у виставках. Під час обшуку 12 січня 1972 р. кадебісти звернули увагу на гобелен у жововто-блакитних кольорах, який побачили на верстаті в О. Крип'якевич. То був гобелен «350 років Києво-Могилянської академії», тематика якого засвідчувала той факт, що Україна мала одну з перших академій у Європі!

Також, у ті комуністичні часи вимагало відваги звернення до релігійної тематики, українського фольклору. Ні обшуки, ні арешти друзів не зупинили О. Крип'якевич, і вже 1973 р. вона створила гобелен «Вертеп», який чиновники від культури «наполегливо попросили» перейменувати на «Народний театр» і лише тоді допустили до експонування на виставках!

Так само «компетентні органи» натякнули молодій мисткині Мирославі Шереметі перейменувати гобелен «Лемківська церква» на «Народна архітектура» і запропонували забрати хрести з куполів церкви – переробити їх на ромбики. І лише тоді було дозволено експонувати твір на персональній виставці.

У 1980-х рр. українська народна культура була основним джерелом натхнення для Н. Паук і О. Крип'якевич, про що свідчать їхні спільні роботи «Купала на Волині» – великий за розмірами гобелен, виконаний для музею Лесі Українки в Колодяжному, чи театральна завіса в місто Дубно та ін.

Проте, у 1980-х рр. знаковою роботою, яка в алегоричній формі закликала до волі, був гобелен «Пробудження» О. Крип'якевич і Н. Паук (іл. 10). Виконаний на замовлення Краєзнавчого музею в Тернополі, великий за розміром гобелен прикрасив один із залів, що розповідав про історичні події в Україні на початку ХХ ст. Саме для цих мисткинь тема виявилася більш ніж вдячною, і без страху вони втілили все, що лежало на серці – образ України, яка незважаючи ні на що впевнено йде до волі! По центру на тлі багряної заграви крокує жінка в динамічному русі з піднятою рукою із затиснутою в кулаці червоною китайкою і гронами червоної калини в другій руці, уособлюючи Україну в пориві боротьби, з вуст якої долинає заклик «Вставай, хто живий, в кого думка повстала, година до праці настала...!». І невідповідним є рух постаті – автори навмисно проводять паралель з постаттю жінки у творі Е. Делакруа «Свобода на барикадах».

Окремо слід згадати творчість видатного художника Івана-Валентина Задорожного, який, як і більшість українських митців у 1960-1980-х рр., звернувся до минулого України, створюючи галерею історичних постатей у різних техніках – мозаїці, вітражах, гобеленах – від Атtilи до Ю. Кондратюка. У 1976-1982 рр. Задорожний, оформляючи зал «Братина» в готелі «Либідь» у Києві, створив унікальний приклад синтезу мистецтв, коли в одному об'єкті художник поєднав монументальну скульптуру, гобелен, вітраж, енкаустику та розробку авторських меблів. До цього комплексу увійшов унікальний гобелен «Кий», енкаустичний фриз «Слава на світі най сонцю буде, а мир на землі вам, добрії люди!» [27]. На жаль, цей унікальний комплекс сьогодні знищений, а гобелен порізаний на шматки.

Українська народна культура стала основним джерелом творчості видатного художника текстилю Михайла Біласа, а його гобелени, декоративні панно, вишиванки, авторські ляльки, декоративні тканини, аплікації тощо у 60-80-х роках ХХ ст. стали яскравим мистецьким спалахом не лише на батьківщині, але й за кордоном. Проте є гобелен, який на тлі кольорових життєрадісних композицій митця виділяється трагізмом. Це гобелен «Неволя» 1982 р. (іл. 11), який у лаконічній формі, сповненій внутрішньої напруги й філософського узагальнення, за форматом нагадує силует тогочасної держави, яка обмотана колючим дротом і заповнена потоками людської крові. Твір в алегоричній формі творив образ Радянського Союзу як тюрми поневолених народів! Таку роботу М. Білас міг собі дозволити, оскільки слава його як митця в той час розлетілася по всьому світу!

Митці, які творили в царині художньої тканини, по-різному виражали утвердження народу як нації, прагнення України до волі. Показовими в цьому контексті як символу ідентифікації нації на чужині є гобелени із зображенням козаків і дівчат у національному вбранні та ляльки в українських народних строях львівської художниці-емігрантки Іванни Нижник-Винників, створені в 70-80-х роках ХХ ст. у Парижі. Успішна мисткиня, знана в Європі як живописець, кераміст, вона яскраво проявила себе і в мистецтві художньої тканини, створивши низку гобеленів, а її ляльки в той період були нагадуванням європейцям, що українська нація існує, має свою самобутню культуру (іл. 13).

У роки незалежності значно розширилося коло сюжетів в укра-

їнському мистецтві, з'являються гобелени на релігійну тематику, яка в Рядянському Союзі практично була неможлива. З ініціативи київських художників текстилю Наталії Пікуш, Наталії і Лідії Борисенків, Марти Базак, Наталії Дяченко-Забашти, Галини Забашти та ін. відбуваються тематичні виставки, на яких представлені художні тканини релігійного змісту.

Проте справжнім протестним вибухом у мистецтві того часу був обиденник (полотно, виткане «об один день») – тканина-оберіг, яку з ініціативи відомих київських мисткинь Н. Дяченко-Забашти й Г. Забашти ткали учасники Помаранчевого Майдану 2004 р. (іл. 6). Як згадує Н. Дяченко-Забашта: «Оберегове полотно «Матерія духа» отримало таку назву з умовою до усіх, хто мав намір його створити – лише позитивні наміри, лише позитивні емоції, лише позитивні думки!» [28]. Таке гасло виникло не випадково – у розпал протистояння двох непримиренних сил страх пролиття крові був дуже великий. Вертикальну ткацьку раму, дякуючи колегам з Інституту декоративно-прикладного мистецтва і дизайну ім. М. Бойчука В. Андріашку та Ю. Кухару, розмістили в галереї консерваторії, натягнули основу, й усі охочі учасники протестного руху могли долучитися до прадавнього ритуалу – виготовлення оберегової тканини усім миром! «Ці кросна стояли на Майдані від 29 листопада до 17 грудня, а оберегове полотно, яке колись ткали лише один день, Майдан виткав у час проведення однієї потужної політичної акції – боротьби українців за справедливість і волю!» – згадує Галина Забашта [29]. За задумом авторів проекту, кожен міг на смужці тканини, з якої ткали на Майдані матерію (загалом виготовили чотири шматки), написати своє ім'я чи побажання і заткати її структуру. Багато учасників так і зробили. Це були написи: «Ми обов'язково переможемо» (Київ); «Мрію про справжню незалежну Україну!» (Калуш); «У нас немає іншого президента! Ющенко – наш президент!» (Івано-Франківськ) «Ми обов'язково переможемо» (Київ); «Мрію про справжню незалежну Україну!» (Калуш) та ін. [30, с. 129-132].

Восени 2004 р. Національна спілка художників України започаткувала Всеукраїнську трієнале з художнього текстилю, яка відбувається в Києві в Будинку художника. Очевидно, не випадково у Четвертій Трієнале текстилю 2013 р. першу премію було присуджено заслуженому художнику України з Криму Мамуту Чурлу за роботу «33», присвячену сумній даті у вітчизняній історії –

штучному голодомору, влаштованому в Україні більшовицькою владою з метою зачистити українську землю від українців, який забрав за один рік майже 10 мільйонів невинних жертв (іл. 12). Три чорні постаті з червоно-білим хрестом на обличчі не лише емоційно, але й знаково підкреслюють сумний образ – образ геноциду радянської влади проти українців. На відміну від широко розповсюджених в Україні так званих ляльок-мотанок з хибним тлумаченням самодіяльними майстрами змісту цих ляльок як оберегових, у татарській культурі лялька з хрестом на обличчі – загробна лялька, яку знаходять у похованнях і яка, очевидно, слугувала вмістилищем душі померлої особи. Тож і образ, який створив український митець татарського походження, дуже влучний і глибоко змістовний.

2016 року першу премію Всеукраїнської трієнале з художнього текстилю знову отримала робота, яка є віддзеркаленням боротьби української нації за незалежну державу – «За нами пам'ять руки простяга», Олександра Левадного (іл. 16). Складна символічна композиція відомого полтавського митця, народного художника України, професора Полтавського національного технічного університету ім. Ю. Кондратюка вражає глибиною художнього образу, досконалим виконанням твору.

Кривавий 2014 рік загострив в Україні протистояння між добром і злом, а образ Революції гідності на Майдані став можливим (Гран-прі) для видатної польської художниці Б. Нагайської-Брожек на 9-му Міжнародному симпозіумі лляної тканини «З Кросна до Кросна» у місті Кросно в Польщі. Мисткиня емоційно потрактувала кулю, яка складена з групи згуртованих, з'єднаних в одне ціле синьо-жовтих майданівців і «зелених чоловічків», які переплелися між собою в безкомпромісній боротьбі (іл. 14).

Відзнаку щорічної виставки «Весняний салон» у Львові за 2015 р. отримала й робота автора статті Зеновії Шульги, яка була зроблена на 41-му Міжнародному симпозіумі мистецтва волокна «КОВАРИ-2014» під назвою «Така її доля» (іл. 15). Лаконічна композиція ґрунтується на зображенні хреста із синьо-жовтими відмітками й співзвучна з висловом «такий її хрест», тобто хрест долі, який доводиться Україні нести століттями, потерпаючи від люті та жорстокості кривожерного сусіда, яким була і є Росія.

У 2015-2016 роках між кафедрою художнього текстилю Львівської національної академії мистецтв і кафедрою костюму Академії

образотворчого мистецтва ім. В. Стшемінського в Лодзі (Польща) у рамках спільного проекту «Символи самоідентифікації» в містах Львів, Коломия і в с. Дора біля Яремча Івано-Франківської обл. в Україні та в містах Лодзь і Ловіче в Польщі були проведені пленери, художні виставки, міжнародні наукові конференції (автори й куратори проекту проф. Дорота Сак з Польщі та доцент Зеновія Шульга з України). Війна між Україною і Росією для учасників проекту знову стала лейтмотивом для створення мистецьких творів, а саме: костюми польських студентів «Україна» (авт. Кінга Багновська), «Волонтер» (авт. Матеуш Бідзінські), «Декоративні тканини і колекція одягу за гуцульськими мотивами» (авт. Агата Фліс), яка 2016 р. за цю роботу була нагороджена бронзовою медаллю престижного конкурсу кращих дипломних робіт студентів Академії образотворчого мистецтва в Лодзі «PRIME TIME».

Однак особливо вражають костюми авторства завідувача кафедри сценічного костюму Академії образотворчого мистецтва ім. В. Стшемінського в Лодзі Ізабелі Строняс «Маки – кроваві квіти України» і «Окупація», показані на персонально-груповій виставці «До джерел. Зеновія Шульга, Творчий тандем Оксана Литвин-Ярослав Сахро (Україна) і Дорота Сак, Ізабела Строняс (Польща)» 2016 р. у Національному музеї у Львові ім. А. Шептицького в рамках Міжнародного етномистецького проекту «Екологічний ракурс». Знаково-символічна мова цих костюмів у загостреній формі акцентує на загарбницькій війні, яку веде Росія проти України. Жіночий стрій «Маки – кроваві квіти України» створений, здавалось би на перший погляд, на еkleктичному поєднанні непоєднаних складових – широка біла спідниця з українськими орнаментами в парі з червоним плетеним светром, на грудях якого перехрещена автентична гуцульська крайка, що радше нагадує чекістський патронташ, а голова «увінчана» будьонівкою з великою п'ятикутною зіркою і прикрашена червоними маками, з яких червоні нитки-струмочки асоціюються з цівками невинної української крові... (іл. 18).

Події в Україні не залишили байдужою і українську художницю Валентину Роєнко-Сімпсон, яка зараз проживає у США. Її співпраця з київською галереєю «ЦЕХ» триває від 2008 р., а втілені до 2014 р. два проекти мали бути продовжені виставкою про моду «Мода як маніпулятор людської свідомості». І хоч була натхненна темою, після того, як розпочався Майдан, кардинально змінила плани.

У травні київська галерея «ЦЕХ» виставила її нову гігантську

інсталяцію «SHE» – яскраво-червоне полотно (6х6 м), яке втілює образи архаїчних богинь, що, на думку автора, випурхнули з України на зорі історії та розлетілися світом. У цій концепції закладено ідею про жінку, яка представлена в чотирьох іпостасях: як дівчинка, як мати, як жінка і як дружина. Ґрунтується інсталяція на українському рушнику та має персональний характер (іл. 17).

«Це така брехлива, підступна, страшна війна, яку Росія нав'язала Україні, – в спілкуванні з Лілією Бондар розмірковувала Валентина. – Росія нарешті показала своє жалюгідне обличчя. Відпало усе мильне нашарування, яке вони так намагалися приховати. Я переконана, що Росія щезне як держава. Ми вже це спостерігаємо» [31].

Справжнім тріумфом львівської школи художнього текстилю стала участь українських митців у 15-му Міжнародному трієнале текстилю в Лодзі (Польща). Уперше консультантом від України в цьому найстаршому та найпрестижнішому у світі конкурсі й виставці, що здійснює промоцію творів сучасного мистецтва, виготовлених з волокна, була автор статті. Участь у цьогорічній виставці брали роботи 135-ти митців із 46-ти країн. Україну представляли випускники Львівської національної академії мистецтв Ярослава Ткачук роботою «Лінія горизонту», творчий тандем Оксана Литвин-Ярослав Сахро gobеленом «Ґуцульські містифікації», Тереза Барабаш роботою «Дощ в Україні» (іл. 19). За одноголосним рішенням журі, золоту медаль здобула Тереза Барабаш саме за вказану роботу. Як зазначила Тереза Барабаш: «Коли мені запропонували взяти участь в Трієнале, я задумалася. Події в Україні не могли залишити мене байдужою – війна! Тому й така робота. Це не інсталяція, а радше об'єкт, створений для цієї мистецької події і який неможливо повторити» [32]. Серед великої кількості прозорої жилки, яка ритмічно розташована між двома алюмінієвими пластинами, висять цвяхи, обмотані червоною ниткою! Коли наближаєшся до цієї великої за розміром роботи, то складається враження, що стоїш на місці розстрілу, а криваві кулі летять з усіх боків і неможливо уникнути ураження! Крім того, ця робота Т. Барабаш дістала нагороду фундації АКАРІ за найкращий дебют.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, уперше за 45 років відразу дві нагороди! Виставка довела, що у новітній історії в мистецтві загалом і в мистецтві текстилю зокрема форма задля форми вже нецікаві. А тому глибокий зміст і перекон-

ливий образ, втілений у досконалій формі можуть бути запорукою успіху, що й доводять сучасні виставки художнього текстилю.

Українська нація протягом віків у тяжких кривавих змаганнях виборює свою незалежність, відновлення самостійної держави. Не одне покоління на вівтар волі поклало кращих своїх синів і дочок, застосовуючи різні засоби й різну зброю. Художня тканина – це теж потужна зброя, яка стоїть на сторожі української ідентичності, неспотвореної історичної пам'яті, боротьби за Незалежну Українську державу.

Аналізована тема заслуговує на глибше дослідження і більш широке висвітлення в мистецтвознавчій літературі та науковій періодиці.

1. Сумцов М.Ф. Дослідження з етнографії та історії культури Слобідської України : вибр. пр. / М.Ф. Сумцов. – Х. : АТОС, 2008. – 558 с.
2. Таранушенко С. Мистецтво Слобожанщини XVII-XVIII в.в. / С. Таранушенко. – Музей українського мистецтва. – Х. : [Б. в.], 1928. – 9 с. : 36 табл. : іл.
3. Захарчук-Чугай Р. Українська народна вишивка. Західні області України / Р. Захарчук-Чугай. – К. : Наукова думка, 1988. – 194 с. : іл.
4. Стельмашук Г. Традиційні головні убори українців / Г. Стельмашук. – Київ : Наукова думка, 1993. – 240 с. : іл.
5. Білан М., Стельмашук Г. Український стрій / М. Білан, Г. Стельмашук. – Львів : Фенікс, 2000. – 328 с. : іл.
6. Шмагало Р. Народні традиції килимарства Галичини і художньо-промислова освіта кінця XIX – початку XX ст. / Р. Шмагало // Діалог культур: Україна у світовому контексті. Філософія освіти : зб.наук. праць. – Львів : Світ, 1999. – Вип. 4. – С. 181-189.
7. Никорак О. Українська народна тканина XIX-XX ст.: типологія, локалізація, художні особливості / О.Никорак. – Львів : Афіша, 2004. – Ч.І. Інтер'єрні тканини (за матеріалами західних областей України). – 584 с. : іл.
8. Кара-Васильєва Т., Чегусова З. Декоративне мистецтво України XX століття. У пошуках «великого стилю» / Т. Кара-Васильєва, З. Чегусова. – Київ : Либідь, 2005. – 280 с. : іл.
9. Саєнко Н. Шевченкіана Олександра Саєнка: книга-альбом / Н. Саєнко. – Харків : НТМТ, 2014. – 120 с. : іл.
10. Стефанія Шабатура: вибрана палітра кольорів з мозаїки життя і творчості / [упоряд. С. Дяків.]. – 2016. – 256 с. : іл.

11. Мандебура О. Микола Сумцов і проблеми соціокультурної ідентичності / О. Мандебура. – К. : ІПіЕНД, 2011. – 276 с.
12. Стельмащук Г. «За часів Катерини II боялися не лише українців, а й їхнього одягу» [Електронний ресурс] / Міст. – 2006. – 3 березня. – Режим доступу : <http://meest-online.com/ukraine/traditions/halynastelmaschuk-za-chasiv-kateryny-ii-boyalysya-ne-lyshe-ukrajintsiv-a-jjihnoho-odyahu/>.
13. Похорони Тараса Шевченка [Електронний ресурс] / Ізборник: [Кониський О. Я. Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя. – К., 1991. – С. 592-603.]. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/shevchenko/kony15.htm>.
14. Основа. – 1861. – Кн. VI. – С. 29.
15. Сверстюк Є. У дорозі до Шевченка // На святі надій: Вибране. – К. : Наша віра, 1999. – С. 283-285.
16. Олійник М. Коли городяни одягали вишиванки? [Електронний ресурс] / Етнографія. – Режим доступу : <http://ethnography.org.ua/content/koly-gorodyany-odyagly-vyshyvanky>.
17. Виступ Мирослава Мариновича на творчій зустрічі з Лесею Крип'якевич. Роздуми і спогади про мистецтво шістдесятників у рамках виставки «Текстиль як зброя» [Електронний ресурс] / І. Крип'якевич-Димид, Львів, Марійське товариство, 26 листопада 2016 р. – Режим доступу : https://youtu.be/Mx_JuFD_DWg?t=1164.
18. Виступ Бориса Вжесневського, члена Канадського парламенту на Конгресі Українців Канади [Електронний ресурс] / Національний тиждень вшанування пам'яті жертв Голодомору. – 2016 р. – 22 листопада. – Режим доступу : <http://www.ucc.ca/2016/11/22/holodomor-awareness-week-2016/>.
19. Українського чемпіона з шашок Юрія Анікеєва дискваліфікували на три роки за вишиванку [Електронний ресурс] / Українська правда. – 2017. – 18 січня. – Режим доступу : <http://www.champion.com.ua/checkers>.
20. Зозуля і «нацизм»: Подобиці скандально зірваного переходу українського футболіста до іспанського клубу [Електронний ресурс] / Новое время. – 2017. – 2 лютого. – Режим доступу : <http://nv.ua/ukr/sport/football/zozulja-i-natsizm-podrobitsi-skandalno-zirvanogo-perehodu-ukrajinskogo-futbolista-v-ispanskij-klub-576377.html>.
21. Музика Ярослава Львівна [Електронний ресурс] / Wikipedia. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
22. Гассанова Н. Гобелени Івана Литовченка / Н. Гассанова // Народна творчість та етнографія. – 1987. – № 1. – С. 43-46.

23. Брюховецька Л. З когорти «шістдесятників» : про Л. Семикіну / Л. Брюховецька // Урядовий кур'єр. – 1994. – 7 квіт. – С. 9. : іл.
24. Фідер В. ...І креше, і кришить, і крушить – як стрій : до відкриття персональної виставки строїв Л. Семикіної «Високий замок» в Українському домі / В. Фідер // Україна молода. – 1996. – 14 серп. – С. 7. : іл.
25. Відеофільм: «Люди і долі». Галина Забашта [Електронний ресурс] / Таємниця Володимира Свідзинського (2006-14). – Режим доступу : https://youtu.be/rbT_CciLfaw.
26. Овсяник Л. Львівська Касандра [Електронний ресурс] / Збруч. – 2013. – 5 листопада. – Режим доступу : <http://zbruc.eu/node/15046>
27. Соловей О. Українська історія – наскрізний мотив творчості Івана-Валентина Задорожного / О. Соловей // День. – 2013. – № 209.
28. Приватна розмова автора з Наталкою Дяченко-Забаштою, 2016 р.
29. Приватна розмова автора з Галиною Забаштою, 2016 р.
30. Чегусова З. Мистецтво Помаранчевої революції / З. Чегусова // Студії мистецтвознавчі. – 2005. – Чис. 1 (9). – С. 129-133.
31. Бондар Л. Волинянка в Америці: «Українцям треба повалити монстра, аби бути щасливими» [Електронний ресурс] / Хроніки Любарта. – 2015. – 20 липня. – Режим доступу : <http://www.hroniky.com/articles/view/4-volynianka-v-amerytsi-ukraintsiam-treba-povalyty-monstraby-buty-shchaslyvumu>.
32. Українка здобула «золото» Міжнародного трієнале з художнього текстилю у Лодзі [Електронний ресурс] / ЗІК/ – 2016. – 13 травня. – Режим доступу : http://zik.ua/news/2016/05/13/ukrainka_zdobula_zoloto_mizhnarodnogo_triennale_z_hudozhnogo_tekstylyu_u_698749.

ANNOTATION

Zenovia Shulha. Textile Art As a Weapon. The article shows the role of textile art – folk and professional in their struggle for the restoration of Ukrainian independent state in the XIX-XXI., Particularly during the Russian aggression against Ukraine in 2014-2016 gg. For its destruction.

Keywords: value priorities, historical memory, the call for freedom, independent Ukrainian state.

АННОТАЦІЯ

Зеновія Шульга. Художественный текстиль как оружие. В статье отображена роль художественного текстиля – народного и профессионального – в борьбе за возрождение Украинского Независимого государства

в XIX – XXI ст. и, в частности, в период агрессии Российской Федерации против Украины с 2014 г. и до сегодня с целью уничтожения. Проанализированы наиболее выразительные произведения декоративно-прикладного искусства в области художественного текстиля за последние 150 лет в контексте данной темы.

Ключевые слова: ценностные приоритеты, историческая память, призыв к свободе, Украинское государство.